

האם מערכות החינוך החרדיות יכולות לתרום לצמצום השסע החברתי

הרב ארי אברהם סמג'ה

מה הם הרציונל ומטרות היוזמה אשר הביאה את הקולות השונים בחברה הישראלית להתכנס סביב שולחן אחד? לדעתי, כלל המטרות הגלויות והנסתרות מצטרפות לכדי מטרת-על אחת - צורך השעה לפעול ללכידות חברתית מול השסעים ההולכים ומתרחבים בחברה הישראלית. ההנחה בבסיס היוזמה היא, שהלכידות החברתית היא צורך אסטרטגי ראשון במעלה אם חפצי חיים אנו, במיוחד לאור מבט צופה עתיד.

בדברים אלה אינני מתיימר לנסות לפתור את בעיית הלכידות החברתית של כלל אזרחי ישראל. אני מבקש לעסוק במטרה צנועה יותר. רצוני לבחון את ההתייחסות הראויה של מערכות החינוך בחברה החרדית לשם מניעת השסעים הקשים המאיימים אסטרטגית על קיום חיים עתידי ועל שלמות החיים המשותפים בחברה הישראלית, וזאת באמצעות מספר שאלות מפתח:

- א. האם חוסר הלכידות החברתית או התרחבות השסעים בין הזהויות השונות בחברה הישראלית אכן מאיימים על המשך קיומה של החברה הישראלית.
- ב. אם אכן זו תמונת המצב, אילו דרכים יש לנקוט לשם מניעת סכנה קיומית זו.
- ג. האם הדרכים המוצעות יכולות להתקבל לפי תפיסת העולם החרדית.
- ד. מה הן דרכי הפעולה האפשריות והנחוצות ליישום במערכות החינוך של החברה החרדית, והאם דרכים אלו יכולות רק למנוע התרחבות השסעים בחברה הישראלית, או גם לחולל תנועה לעבר לכידות חברתית. במילים אחרות, עד כמה יכולה החברה החרדית להיות שותפה להוויה האזרחית המשותפת.

התרחבות השסעים בחברה - סכנה קיומית

לא צריך לעיין בספרות מחקרית כדי להוכיח את המצב הקשה השורר בחברה הישראלית. על שורת תופעות אנו קוראים השכם והערב - פגיעות פיסיות הדדיות עד כדי איבוד חיים, מאבקים הכוללים אלימות פיסית ומילולית, והסתה והדרה הדדית של אוכלוסיות החיות זו לצד זו. התחזיות הסטטיסטיות אינן מבשרות על היעלמות חברות פרטיקולריות, אלא פעמים אף על התרחבותן לממדים שיהפכו אותן מקבוצת מיעוט לקבוצת הרוב. היריבות בין הקבוצות, המביאה להחלפת מהלומות הדדית, בדרך של חקיקה אנטי-דתית או אנטי-חילונית, ניצול כוח הרוב או קונסטלציות פוליטיות, מנציחה את היריבות לאורך ימים ושנים.

הדרכים לצמצום השסעים וליצירת לכידות חברתית

כאמור, אין כוונת דברים אלו לסקור את כל הדרכים הפוליטיות והמשפטיות, דוגמת אלו שהופיעו בתוכנית לימודי האזרחות, המציעות הנהגת מדיניות של העדפה מתקנת במשרדי הממשלה, במוסדות להשכלה גבוהה ובמינוי דירקטורים בחברות ממשלתיות, עידוד תנועות וארגונים הפועלים למען מיתונו של השסע, חקיקת חוקים לשמירה על זכויותיהן האזרחיות והחברתיות של קבוצות המיעוט, או קבלת סעד משפטי מבג"ץ. עלינו, כמי שבאים ממערכות החינוך של

האוכלוסייה החרדית, להתמקד בבחינת הדרכים החינוכיות האפשריות שיאפשרו למזער, ואף לבטל בהדרגה, את התופעות הקשות שמחוללים השטעים בחברה הישראלית. אחת הדרכים שמציעה קבוצת הרוב בחברה הישראלית היא חיזוק הערכים הדמוקרטיים במערכת החינוך - סובלנות, הסכמיות, וכן עידוד הקבלה של העיקרון הדמוקרטי, כלומר הפלורליזם. אך האם הדרכים המוצעות יכולות להתקבל לפי תפיסת העולם החרדית? האם המושג או הערך "דמוקרטיה" הוא מושג מקובל ונעלה בחברה החרדית? האם המושג "אזרחות" או "אזרחות משותפת" הוא מושג שיכול להתקבל בהשקפת העולם החרדית?

על מנת להבין אל נכון את היחס לדמוקרטיה ולאזרחות משותפת בחברה החרדית, די אם נצטט מדבריהם של כמה ממנהיגיה. למשל, הרב עובדיה יוסף, שהתייחס לשאלה הלכתית, כתב בין השאר (שו"ת יביע אומר ח"ד חלק יו"ד סי' ז' אות ד'): "בזמנים אלו דורות החופש והדרור [דמוקרטיא] שאיש הישר בעיניו יעשה, צריכים להתאזר ולהתנהג בחכמה ובתבונה ולא בסופה ובשערה לבל לדחות אבן אחר הנופל". מנהיג החרדים הליטאים, הרב אליעזר מן שך, כותב במכתביו (מכתבים ומאמרים ממרן הגרא"מ שך): "אדם חייב לחיות בתוך מגבלות, לצורך אושרו וטובתו, ודווקא הדמוקרטיה ההורסת את המגבלות היא המחריבה את האנושות". הרב אליעזר בן דוד, אחד ממרביצי התורה הידועים בציבור החרדי, כותב בספרו ("מטה האלוקים"): "הרי חז"ל הגדירו את המינות כנגדי למלכות באמרם בעיקבתא דמשיחא מלכות תיהפך למינות (סוטה מ"ט) מלכות היינו שיעבוד לרצון העליון, ואילו מינות לעשות את אשר אני רוצה, כעת קוראים לזה דמוקרטיא, מלכות שלטון הגדול על הקטן, ומינות שלטון הקטן על הגדול ע"י בחירות...".

אשר ליחס לאזרחות משותפת, לאחר ההתקפות הרבות על היהדות הדתית-תורנית מצד דור ההשכלה והחילונית, בחרה ההשקפה החרדית בהיבדלות ובהסתגרות מתוך התגוננות, ולכן אפשר להבחין שמצד אחד השקפת היהדות החרדית בנויה על היבדלות, ומצד אחר, השיטה המרכזית בפוליטיקה של המפלגות החרדיות בנויה על שותפות לא מקודשת - כזו הממלאת פונקציה דוגמת ועד בית של דיירים החיים בבניין משותף.

לבסוף, יש לבדוק האם עקב הניכור הקיים בחברה החרדית כלפי מושגים אלו, נשללים בה כל הערכים הנכללים בדמוקרטיה ובאזרחות משותפת מכל וכל, או שמא ההתנגדות והניכור הם כלפי חלק קטן מתוך ערכי-המשנה הנכללים בדמוקרטיה ואזרחות (שגם להם ההתנגדות אינה מוחלטת, אלא נעוצה בפרשנות שונה).

בהקשר זה חשוב להבין, שהיהדות החרדית שואבת את דרך החיים שלה מתוך מקורות חז"ל שהיו מחוברים לחיי המעשה, ואמרו את דבריהם כך שיוכלו להתקיים בחיי היומיום. למשל, אחד הכללים הידועים בגזירות חז"ל הוא: "אין גוזרים גזירה על הציבור אלא אם כן יכולים לעמוד בה". זאת ועוד, חז"ל היו בודקים אם פשטה תקנתם בישראל, וכשראו שלא התפשטה, ביטלו אותה. אם כן, חז"ל היו פרגמטיים מאוד בכל האמור בגבולות יסודות ההלכה.

התורה החברתית היהודית באה לעולם כ-800-1,000 שנים לפני צורתה הראשונית של הדמוקרטיה (שלא כללו אלא את שלטון הרוב של האליטות). הגישה האופטימית תאמין בהשקעה בבירור מעמיק בשתי תפיסות העולם אשר מושתתות על פרגמטיזם, ונכתבו ונוצרו לצורך אותו אדם.

כיוון שכך, מה הן דרכי הפעולה האפשריות והנחוצות ליישום במערכות החינוך של החברה החרדית? אם נפרק את הדמוקרטיה לערכי-משנה, ונבחן כל אחד מהם מזווית ההשקפה החרדית הבנויה על מקורות חז"ל, נמצא ערכים רבים שהיהדות החרדית לא רק מזדהה איתם, אלא אף רואה בהם ערכים חינוכיים ראשונים במעלה. בהשקפה החרדית ניתן לראות את קיומם ונוכחותם של ערכים כמו אחווה, הכוללת רגישות לזולת, אחריות לזולת ולחברה, וכן הוגנות, סובלנות,

חירות, ואפילו ערכים כמו שוויון, פלורליזם, אוטונומיה של הפרט, וגם זכויות הפרט, כמו כבוד האדם, חופש הביטוי, חופש העיסוק, שמירת זכויות המיעוט, שמירת כבוד השונה והאחר, ועוד זכויות רבות נוספות. למעשה, ההבדל נעוץ בגבולות הגיזרה בתחום זה: בתפיסות של החברות המערביות כיום הגבולות רחבים מאוד לעומת הגבולות של ערכים אלה בהשקפה החרדית, המבקשת לשלב ערכים רבים נוספים, כמו המחויבות לאל ולמצוותיו.

ברם, למרות קיומה של תורה חברתית מוסרית ביחסי האדם לזולתו ולחברה, ניתן להבחין כי היהדות, מאז טרום חורבן הבית השני, עוסקת בעיקר המצוות המעשיות, כמו תפילין, שבת, כשרות, תפילה וכיוצא באלו, ונדרשת הרבה פחות למצוות המוסריות החברתיות שהן מצוות מפורשות בתורה. יש לכך סיבות היסטוריות מעניינות. אמנם, התורה המוסרית-חברתית נדחקה הצידה מפני ההלכות הקשורות למצוות המעשיות, אך נראה שדורנו בכל זאת מסוגל יותר לקבל את התורה המוסרית החברתית, ויעידו עשרות מכתבי תמיכה והמלצות מגדולי ישראל שניתנו בדבר הצורך להשקיע בלימוד ובחינוך ערכי התורה החברתית, שבתוכה אפשר למצוא ערכים רבים הדורשים מחקר, פיתוח והטמעה. תהליך זה יביא למודעות רבה יותר לערכים שלא רק יאחו את השסעים, אלא גם יניחו בסיס טוב ללכידות חברתית.